

„VISSZATÉRŐ TÖRTÉNELEM”

Fiatal történészek és doktoranduszok konferenciája* (I. rész)

SIMON ATTILA

A nemzeti terjeszkedés motívumai a kolonizációs tervekben

A kolonizáció fogalmát a *Lexikón slovenských dejín* című kézikönyv új települések megalakításaként, lakatlan vagy gyéren lakott területek benépesítéseként határozza meg. A kolonizáció azonban ennél sokrétűbb folyamat, amelynek okai, lefolyása és céljai alapján több formáját is megkülönböztethetjük. Jellegénél fogva több történelmi diszciplína tárgykörébe tartozik, hiszen migrációs és népesedési folyamat is egyben, másrészt viszont kiváltó okai leginkább gazdasági és politikai jellegűek. Ez a sokrétűség a téma különböző szempontú megközelítését teszi lehetővé, ami az eddigi szakirodalomban is jól tükröződik.

A téma feldolgozottsága

A csehszlovák fölreformmal foglalkozó igen terjedelmes, de hullámzó színvonalú szakirodalom ez idáig keveset foglalkozott a kolonizációval. A két világháború közötti történetírás számára természetesen még nem voltak meg azok az időbeli távlatok, amelyek lehetővé tették volna az amúgy is lezáratlan folyamat feldolgozását. Az 1920-as és 1930-as években, tehát a reform folyamatával párhuzamosan megjelenő irodalom inkább sorolható a propaganda eszköztárába, mint a komoly történetírás körébe. A korabeli kiadványok döntő többsége ugyanis párt- vagy osztályszempontok alapján támadja, illetve éppen védi magát a földreformot vagy annak végrehajtását, miközben a telepítésekkel keveset foglalkoznak. Jelentőségük leginkább

* A Fórum Kisebbségkutató Intézet rendezésében 2003. május 22–23-án Somorján megtartott konferencián elhangzott előadások.

azoknak a munkáknak van, amelyek a reformot levezénylő Állami Földhivatal berkeiben készültek, s érintettségük ellenére is értékes adatokat szolgáltatnak a mai kutatók számára (lásd például Jan Voženílek vagy Antonín Pavel munkáit). Értékesebb feldolgozások az 1960-as évektől születtek, s bár ezek jelentős része ugyan a marxista történetírás sémáihoz alkalmazkodva a reform osztályszempontú elemzésére szorítkoztak leginkább, ám így is értékes adalékokat tartalmaztak. Ezek a munkák azonban csupán a földreform egyik szegmenseként foglalkoztak a kolonizációval, így a telepítési folyamat komplex feldolgozására egyikük sem vállalkozott. A legújabb szlovák szintézisek a kolonizáció jelenségével nem is foglalkoznak, így sem az 1998-as Kováč, sem pedig a 2000-ben megjelent Čaplovič vezette szerzői munkaközösség által írt *Szlovákia története* sem tartalmaz utalást rá. Így a téma csupán néhány résztanulmány szintjén bukkan fel a cseh Jan Rychlík és Ivo Frolec, a szlovák N. Krajčovičová, Cambel, Martuliak vagy E. Vrabcová írásaiban.

Az eddigi szakirodalom eltérően ítéli meg a telepítések jellegét. A földreformot lebonyolító Állami Földhivatal berkeiből kikerülő munkák leginkább gazdasági jelenségként kezelik, s nem foglalkoznak a kolonizáció nemzeti szempontjaival. A Faltus–Průcha-féle gazdaságtörténet, amely 1967-ben jelent meg, viszont egyértelműen a térség elszlovákosításának eszközét látja a kolonizációban és a maradékirtokok létrehozásában: „Jóval jelentősebb tényezőnek kell tartanunk azonban azt a körülményt, hogy a maradékirtokok a kolonizációval együtt a magyarrá vált járások reszlovakizációjának egyik eszköze voltak.”¹ A neves cseh szakember, Jan Rychlík is egyértelműen fogalmaz, amikor kimondja, hogy „kétségtelen, hogy Dél-Szlovákiában a kormány céltudatos szlovák és részben cseh kolonizációt hajtott végre, amelynek célja a kompakt magyar terület felbomlasztása volt”.² Az említett szlovák szerzők (Krajčovičová, Cambel és Martuliak) viszont elsiklanak a nemzeti szempontok fölött. A témában a legfrissebb munka Eva Vrabcovának, a *Slovenská Archivistika* című folyóiratban megjelent terjedelmes tanulmánya, amelyben ugyan az értékelő momentumok az adatok mögé szorulnak, de a szerző itt sem említi a nemzeti célokat: „A földreform és a kolonizáció is főleg gazdasági és szociális célkitűzéseket követett.” Majd néhány sorral lejjebb: „A kolonizációnak azonban nemcsak gazdasági, szociális és népesedési motívumai voltak, hanem politikaiak is. A kolonizáció lebonyolításának módja az Agrárpárt győzelmét és pozíciójának erősödését eredményezte.”³

A magyar szerzők már sokkal egyértelműebben ítéli meg a kolonizáció folyamatát. A csallóközi kolonizációval is foglalkozó gazdaságtörténész, Vadkerty Katalin a vegyes lakosságú területek elszlovákosításának és az összefüggő magyar etnikai tömbök feldarabolásának eszközét látja a telepítésekben, Popély Gyula pedig ekképpen jellemzi a földreformot: „Az 1918–1919. évi impériumváltás után a felvidéki magyarság elleni kíméletlen politikai és gazdasági elnyomás egyik leghatékonyabb eszköze a tendenciózus csehszlovák földreform volt. Bár az egész akció egyszerű szociálpolitikai köntösben zajlott, szándéka és kivitelezése egyöntetűen az államhatalom és a többségi nemzet kisebbségellenes, nacionalista törekvéseit szolgálta.”⁴

A kolonizáció eredményei

A témával foglalkozó szakirodalom különböző adatokat közöl. A pontos adatok legmegbízhatóbb forrását az Állami Földhivatal hivatalos kiadványaiban találhatjuk.

Az Állami Földhivatal elnöke, Jan Voženílek által összeállított hivatalos kiadvány 80 telepés községet említ, más források ennél többről is tudnak, amelyekbe egyaránt beletartoznak a földhivatal által alapított állami és a magánkolóniák, valamint a több száz lakossal bíró önállóvá vált községek és a csak néhány család által kolonizált majorságok is. Ami a letelepedett családok számát illeti, a fent említett hivatalos kimutatás 2008 családról tud, melyek a közös használatra kapott telkekkel együtt 35 053 hektár föld tulajdonosai lettek.⁵ Az idézett adatok az 1931-es állapotot tükrözik, ám mivel a harmincas évekre a telepítések már csak esetlegesen voltak, így nagyobb változás gyakorlatilag ezt követően már nem történt (egy 1938-as kimutatás 2017 telepés birtokot említ).⁶ Ennek ellenére jogosan tételezhetjük fel, hogy a fenti adatok nem teljesek, mivel a statisztikák a csupán a kolonizációs intézmények (Állami Földhivatal, telepítési szövetkezetek és a legnagyobb magántelepítők, pl. Szlovák Liga) által alapított kolóniákat foglalják magukban, de nem tartalmazzák azokat a telepés csoportokat, akik általában intézményi háttér nélkül, magánakció során települtek le Dél-Szlovákiában. Ezekből pedig Dél-Szlovákia-szerte, s érdekes módon főleg a mai Lévai, Nagykürtösi, Losonci és Rimaszombati járásban több tucat található – igaz legtöbbszörbe csupán néhány család települt. A hivatalos listákról hiányoznak a Zólyomi Körzeti Hivatal területéhez tartozó Tornalja környéki falvakba betelepült csoportok, akikről a Telepítési Referátus iratai között is találunk említést.⁷ A többek között Téskipusztára, Abafalára, Vályba és Szkárosra való telepítést Keményfi Róbert kutatásai is megerősítik, aki csupán Gömörben egy tucat olyan falut említ, ahová a húszas években telepések érkeztek, s amelyek az eddig ismert listákon nem szerepelnek.⁸ A telepés falvak térbeli elhelyezkedését megvizsgálva kiderül, hogy a hivatalosan számon tartott 80 kolóniából csupán 5 maradt az első bécsi döntést követően Szlovákiában, ami azt jelenti, hogy a többi magyar nyelvterületen feküdt, miközben egy 1929-es kimutatás szerint a kolonisták között mindössze 4 magyar volt.⁹ S habár a húszas évek végétől magyar családok is nagyobb számban jutottak földhöz, mint korábban, ez az arány alapvetően nem változott.

Nemzeti szempontok a kolonizáció terveiben

Az eddigi szakirodalom a kolonizációs elképzelésekkel egyáltalán nem foglalkozott. A téma tárgyalását általában a földreform törvényeinek megalkotásával kezdte, s nem igyekezett feltárni az azok mögötti szándékokat.

A korabeli sajtó és a korszak meghatározó politikai személyiségeinek írásait áttanulmányozva az a véleményünk, hogy Dél-Szlovákia szláv betelepítésének konkrét tervei csak a földreformtörvények megalkotásának idején, sőt inkább csak azok után születtek meg. Ennek ellenére azonban az a gondolat, hogy a földkérdés megoldása a nemzeti terjeszkedés egyik eszköze lehet, már korábban is felbukkan a szlovák és cseh közgondolkodásban, legalábbis néhány meghatározó személyiség gondolkodásában.

Az ismertetett elképzeléseket két csoportra osztottam, amely közé Csehszlovákia megalakulása von éles cezúrát. Az első csoportba azok a megfogalmazások tartoznak, amelyek ugyan még nem konkrét kolonizációs elképzelések, de azok előképeinek tarthatók. Olyan tervekről van ugyanis szó, amelyek a földkérdés nemzeti

szempontú megoldását vázolják fel. Ezek rövid ismertetését követően kívánok foglalkozni, a második csoportba tartozó tervezetekkel, amelyek a köztársaság létrejötte után, egy teljesen más politikai és hatalmi közegben születtek meg, s a lezajlott „nemzeti-demokratikus átalakulás” részét képezték, s amelyek már a Dél-Szlovákia szláv kolonizációjának konkrétan megfogalmazott elképzelései voltak. Ezeket már a csehszlovák nemzetgyűlés elé került „földreformtörvényekkel” összhangban, azok alátámasztására, leginkább azoknak ismeretében, a törvényi háttér meglétében fogalmazták meg.

A földműves lakosság kolonizációja mint a mezőgazdasági és szociális problémák megoldásának egyik útja nem ismeretlen a századforduló Európájában. Legjobb példa erre a poroszországi lengyel területek német betelepítése, amire Milan Hodža is felfigyelt, s azt olyan veszélyforrásként észlelt, amely a szlovák területeket is veszélyeztetheti. Erre egyébként az 1894-es magyar telepítési törvény adhatott támpontot, noha annak gyakorlati alkalmazása nem következett be. Talán ennek a veszélynek a kapcsán – amit a szlovákok számára amúgy is kedvezőtlen eredményeket mutató népesedési statisztikák is erősítettek – merül fel az, hogy a morva és cseh telepesek fontos szerepet kaphatnak, a szláv pozíciók észak-magyarországi megerősítésében. Az Agrárpárt *Venkov* című lapja többször is foglalkozik ezzel: „Itt, Szlovákiában a nagybirtokok a pénzügyi válság következtében olcsón eladhatók, és felparcellázásuk nemcsak biztos és garantált nyereséget hozna a bankoknak, de egy cseh kolonizáció kezdetét is jelenthetné, amely által a csehek nemzeti szempontból is segítenének a szlovákoknak... Alapos kolonizációs politikával igazán érdemleges tetteket lehetne véghezvinni Szlovákiában.”¹⁰ Ezek a többek között a Československá Jednota keretén belül megfogalmazott elképzelések leginkább azért érdekesek, mert már fellelhető bennük az a toposz, amely végighúzódtott a csehszlovák történelem jó néhány évtizedén. Ez pedig a csehek civilizációs küldetésének motívuma, amely egyaránt felbukkan cseh, de szlovák szerzők írásaiban, így Hodžáéban is. Hodža a *Slovenský Týždenník* című lapban megjelentetett írásaiban a szlovák nemzeti mozgalom újszerű programját fejtette ki, amelyben a nemzeti követeléseket összekapcsolta a gazdasági célokkal. Terjedelmes publicisztikáját és beszédeit áttekintve kiderül, hogy a neves politikus a „Szlovák földet a szlovákok kezébe” még kissé általános és propagandaszerű jelszavától – amelyet már század eleji publicisztikájában kifejt – eljutott Dél-Szlovákia szisztematikus szláv kolonizációjának tervéig, amelyet részben a földreformot előkészítő testületekben (pl. a Nemzetgyűlés Földreform Bizottsága), részben a különböző lakossági fórumokon fejtett ki. Beszédeiben általában a történelmi igazságtételre hivatkozik: „Amikor tehát mi ezeket a nagybirtokokat betelepítjük saját embereinkkel (értsd csehekkel, morvák, szlovákokkal – S. A.), akkor nem csinálunk semmi egyebet, mint visszahódítjuk azt a földet, amelyről erőszakkal ki voltunk szorítva, s ezért cselekedeteink jogosságának teljes tudatában tovább fogjuk ezt az erőfeszítésünket folytatni.”¹¹

Ezt a gondolatot, amely a történelmi érvelés révén könnyen párhuzamba állítható a csehek által hangoztatott „megfizetünk a fehér-hegyi csatáért” jelszavával, a nemzetállam megteremtésére irányuló (korántsem olyan diszkriminatív törvényekkel, mint Románia vagy a délszláv állam, hanem konstruktívabb módon) csehszlovák politika egyik elemének tekinthetjük.

A törvények

A kolonizáció folyamatára a földreform törvényei és rendeletei vonatkoznak, amelyek nagy részét az ún. forradalmi törvényhozás alkotta meg. Noha ebben csupán cseh és szlovák képviselők foglaltak helyet, s nyilvánvaló volt az a szándék, hogy úgy az alkotmányt, mint az ehhez kapcsolódó alaptörvényeket a kisebbségek, elsősorban a túlságosan nagyszámú és erős német kisebbség nélkül kívánják megalkotni, az ekkor született törvények nagy része mégis kiállta az idők próbáját, s megalapozta a polgári demokrácia szigetének tartott csehszlovák köztársaság mítoszát. A földbirtokreform alaptörvényei (lefoglalási törvény [záborový zákon], kiutalási törvény [prídellový zákon], hiteltörvény [úverový zákon], kárpótlási törvény [náhradový zákon]) nem tartalmaznak a kisebbségekre, így a magyar kisebbségre nézve nyíltan hátrányos rendelkezéseket, noha a társadalom bizonyos rétegeinek preferálása (lásd a fegyveres erők tagjai, legionáriusok s a csehszlovák állampolgárság mint feltétel) nyilvánvaló előnybe hozta a cseh és szlovák nemzetiségű igénylőket. A kolonizáció nemzeti céljai szempontjából viszont sokkal nagyobb gyakorlati jelentősége volt az Állami Földhivatal létrehozásáról szóló törvénynek, amely egy gyakorlatilag ellenőrizhetetlen hivatalt hozott létre. S mivel a földbirtokreform törvényei meglehetősen tág teret engedtek a különböző értelmezések számára, így azok végrehajtása nagymértékben függött az Állami Földhivatal munkatársaitól. (Nem lehet véletlen például az, hogy az Állami Földhivatal ellenőrző bizottsága végig a forradalmi nemzetgyűlés által megválasztott összetételben működött, s a következő parlamenti ciklusokban sem került sor újraválasztására, amit nemcsak a német és magyar képviselők támadtak, hanem a Hlinka vezette szlovák néppártiak is.)

A kolonizációs tervek

Ezeknek a mértéktartó törvényeknek az ismeretében, de az Állami Földhivatal hatalmának tudatában fogalmazódtak meg aztán a kolonizáció konkrét tervezetei, amelyekből háromra szeretnék röviden kitérni.

Jan Voženílek, aki a földhivatal második elnöke volt, a cukorgyári birtokok reformjáról írt munkájában így fogalmazta meg a kolonizációs folyamat céljait: „A déli határok bebiztosítása szükségessé teszi a föld tulajdonának – s nemcsak a felparcellázásra szánt föld, hanem lehetőleg az összes földterület – átruházását nemzeti és állami szempontból megbízható tulajdonosok kezébe. És ez nem csak a határok katonai biztonsága szempontjából fontos, amint állampolitikai szempontból a reformot szokás indokolni. Fontos ez azoknak a szlovákoknak a tízezrei szempontjából, akik nemzetiségi szigeteket és szigetecskéket alkotnak (legyenek akár a nagybirtokok alkalmazottai vagy kistermelők, kézművesek Dél-Szlovákia tanyáin vagy városkáiban), s akik mint az államhoz hú elem, biztonságot igényelnek. Az ő gazdasági és szociális biztonságuknak a megteremtése elképzelhetetlen a dél-szlovákiai nagybirtokok átruházása nélkül...”¹² Voženílek a cukorgyári birtokokat három különböző jellegű térségre osztja. A szlovák vidékeken – a viszonylag kevés föld és sok igénylő miatt – nem tartja szükségesnek a kolonizációt, a vegyes lakosságú vidékeken a szlovák kolonisták igényeit kívánná kielégíteni, míg a magyar igénylőknek

csupán minimális nagyságú földet, azt is inkább csak bérletbe adna, mégpedig úgy, hogy szlovák maradékbirtokostól béreljék, akik gazdasági ellenőrzést gyakorolnának a kisgazdaságok fölött. A magyar vidékeken a helyi lakosság csupán minimális mértékben kapna földet – a szerző szerint a helyi lakosság jómódú, s így nem jöhet számításba –, ezzel szemben sok maradékbirtokot kell létrehozni, amelyek egy részét az állam tartaná meg, mintegy tartalékot képezve a későbbi parcellázáshoz. A kolonizáció célját itt a szlovák nyelvszigetek összekapcsolásában nevezi meg.¹³

Ivan Daxner *Szlovákia belső kolonizációja* című művében Hodžát túlcitálva abból indul ki, hogy a szlovák föld 80%-a idegen kezekben van, és mivel a földkérdés egyben hatalmi kérdés is, a szlovák mezőgazdasági proletariátus kezébe földet kell adni. A földreformot forradalomként értékeli, s kifejti, hogy „a politikai felszabadulás által ugyan nemzetünk (a szlovákság – S. A.) hatalmi pozícióba került államunkban, de a gazdasági hatalmat is meg kell szerezni, mert máskülönben nem tarthatjuk meg a politikai szabadságot sem”.¹⁴ A továbbiakban Daxner arra alapozza következtetéseit, hogy a kisajátítási törvény alá eső területből kb. 2 millió kataszteri hold, vagyis több mint 1,15 millió hektár terül el a kolonizációra alkalmas Dél-Szlovákiában, ahová átlagosan 15–25 hold nagyságú telepes birtokok esetén 100 000 szláv családot lehetne letelepíteni, vagyis 500–800 ezer személyt.¹⁵

Ján Brandejs *Kolonizáčný problém Slovenka* című elaborátuma is tanulságos munka, hiszen jól mutatja, milyen szempontok szerint lett kijelölve a kolonizációs terület. Eszerint csak azok a járások jöhetnek számításba, amelyekben a szántók aránya meghaladja az összes mezőgazdasági terület legalább 50%-át, s egyben az adott járást jelentős számú kisebbség lakja. Brandejs 16 ilyen járást sorol fel, s ezeket a „vitathatatlan kolonizációs terület” megnevezéssel illet.¹⁶ Brandejs további 16 járást sorol az ún. „kétséges kolonizációs területbe”, amelyet csupán részben tart alkalmasnak a telepítésekre, mivel vagy a jó minőségű, telepítésre alkalmas szántóföld kevés, vagy az adott járás nemzetiségi összetétele nem felel meg a feltételeknek. Ezek közül azonban néhányat mégis kiemel, s ajánlja kolonizálásukat, mivel általuk lehetne összekötni a nyugat-szlovákiai és kelet-szlovákiai „vitathatatlan kolonizációs területeket”.¹⁷ Hogy a kolonizációs terület kijelölésénél a nemzeti szempontok voltak a meghatározóak, azt a Galgóci és Nagyszombati járás be nem sorolása is bizonyítja, amelyekben a szántóföldek aránya ugyan meghaladta a 70%-ot, de az 1921-es népszámlálás szerint a Galgóci járást 93,4, a Nagyszombati járást pedig 90,9%-ban csehszlovák nemzetiségű lakosok lakták.¹⁸

A kolonizációs elképzelések legaprólékosabban kidolgozott tervezete Ivan Daxnertől, a Szlovákiai Telepítési Szövetkezet elnökétől származik. Ezzel a tervvel azonban, amely az eddigieknél is nyíltabban fogalmazza meg a telepítések etnikai céljait, a munka viszonylag ismertsége miatt és az időhiány miatt nem kívánok foglalkozni.

Befejezésképpen tehát elmondható, hogy a kolonizáció kérdését nem lehet a földbirtokreformtól elválasztva vizsgálni, hiszen törvényi háttérben és végrehajtásában is szervesen kapcsolódik ahhoz. Eltérések azonban mégis kimutathatók, hiszen míg a földbirtokreform elsősorban szociális és gazdasági motívumokra vezethető vissza (noha a sajtó retorikája gyakran hangoztatta a fehér-hegyi csatáért történő nemzeti visszavágást), addig a kolonizáció céljai egyértelműen nemzeti szempontúak. S ha ezek a célkitűzések a törvényekbe ugyan nem épültek be, a reform

vezető személyiségeinek nyilatkozatai, a telepítési terület kijelölésének gyakorlata és a kolonizáció végső adatai mégis ezt erősítik. A nemzeti célkitűzéseket leginkább a kolonizációval foglalkozó szakemberek és politikusok nyilatkozataiból és terveze- teiből lehet kiolvasni, amelyekben a szociális és gazdasági célkitűzések alárende- lődnek a nemzeti szándékoknak. Ennek szellemében a betelepítési területet kizáró- lag a magyarok által lakott járásokban jelölték ki, miközben e térségek „visszahódí- tásáról” és „visszaszlovákosításáról” beszéltek, vagyis a kolonizáció célját a határ menti magyarok által lakott területek etnikai struktúrájának megváltoztatásában, a szlovák nemzeti birtokba vételében jelölték meg. S mivel az érintett tervezetek szer- zői magas rangú kormánytisztviselők vagy a földreformot lebonyolító Állami Földhi- vatal munkatársai voltak, elképzeléseiket a hivatalos csehszlovák politika eszköztá- rába sorolhatjuk.

Jegyzetek

1. Faltus, Jozef – Průcha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava, 1967, 154. p.
2. Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In: Frolec, Ivo: *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezi- národní souvislosti*. Uherské Hradiště, 1994, 48. p.
3. Vrabcová, Eva: Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme. *Slovenská Archivistika*, XXXVII. évf. (2002) 1. sz. 69. p.
4. Popély Gyula: *Ellenszélben*. Pozsony, 1995, 159. p.
5. Voženílek, J. (szerk.): *Predbežní výsledky Československej Pozemkovej Reformy*. Praha, 1932, 29–34. p.
6. Pour, B.: Výsledky pozemkovej reformy v krajine Slovenskej za 20 rokov štátnej samostatnosti. *Pozemková Reforma*, XIX. évf. (1938) 51. p.
7. Például Abafalva, Felsővály, Sajószentkirály, Téskipuszta stb. Lásd SNA, Kolonizačný Referát, 38. sz. 7. doboz.
8. Vö. Keményfi Róbert: *A gömöri etnikai térmozaik*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002.
9. SNA, Kol. Ref. 8. sz. doboz.
10. Idézi Holec, Roman: Agrárne hnutie na Slovensku v kontexte česko-slovenských vzťahov do vzniku ČSR. *ČSHR*, IV. évf. (1999) 76. p.
11. *Slovenský Denník*, VI. évf. (1923) 12., 13., 284a. sz. 4. p.
12. Voženílek, Jan: Studie k pozemkové reformě na cukrovárských statcích na jižním Sloven- sku. *Pozemková reforma*, VI. évf. (1925) 10. sz. 131. p.
13. Uo. 11. sz. 145–146. p.
14. Daxner, Ivan: *Vnútorná kolonizácia na Slovensku*. Bratislava, 1924, 7. p.
15. Uo. 8. p.
16. Uo. 14. p. Az említett 16 járás a következő: Galánta, Somorja, Léva, Vágsellye, Párkány, Ógyalla, Érsekújvár, Verebély, Nyitra, Dunaszerdahely, Gálszécs, Komárom, Király- helmecc, Nagymihály, Ipolyság és Nagykapos.
17. Uo. Ilyen járások például a Losonci, Feledi, Tornaljai, Rozsnyói, Szepsi és Kassai.
18. Vö. *Československá statistika*. Sv. 9. *Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921*. I. díl. Praha, 1924.